

Bokanmeldelse: Guttormsen, Torgrim Sneve och Grete Swensen (red.) Heritage, Democracy and the Public: Nordic Approaches. 2016. Routledge.

Elisabeth Niklasson

Stanford Archaeology Center, Stanford University

Under de senaste decennierna har frågor om representation, deltagande, integration och tillgänglighet blivit centrala inom kulturarvssektorn. I samklang med UNESCOs fokus på immateriellt kulturarv (2003), Europarådets Farokonvention om kulturarvets värde för samhället (2005), samt arkeologins etiska förankring i ICOMOS Burra Charter (Australien, 1979) och Native American Graves Protection and Repatriation Act (USA, 1990), så har en alltmer brukarcentrerad och flexibel förståelse av kulturarv utvecklats. Inom kulturarvsforskningen är synen på kulturarv som någonting som ”görs”, snarare än någonting som ”finns”, numera gängse. Inbakat i detta är en kritik av själva samtalsordningen kring kulturarv, där ett demokratiskt underskott har påvisats genom att synliggöra auktoriserade och icke-auktorerade diskurser (aktörer med sanktionerat tolkningsföreträde kontra allmänhet och gräsrotsrörelser) (Smith 2006).

Heritage, Democracy and the Public kan ses som en utvidgning av denna diskussion på geopolitiska grunder. Med utgångspunkt i den nordiska välfärdspolitikens demokratiska ideal och utformning lyfts frågan: gör vi kulturarv annorlunda här i Norden? I 20 enskilda bidrag reflekterar 25 forskare med olika disciplinär bakgrund över hur kulturarvets förvaltning, minnespraktiker och levandegörande hänger ihop med demokratiska principer, samt hur det

kan bidra till ett mer inkluderande samhälle. Som utlovat är perspektivet nordiskt, om än obalanserat, då 12 texter handlar om Norge (Danmark 2, Finland 2, Sverige 1, Island 1, Skandinavien 1, och teori 1). Orsaken kan vara att boken kom till som del av det norska projektet *Cultural heritage: negotiations, policy and practice* (Norsk institutt for kulturminneforskning, 2011–2015), då plats främst har beretts till dess deltagare. Trots bristande jämvikt är ämnet så pass viktigt och den geopolitiska vinkeln så pass sällsynt att boken fyller en viktig nisch inom kulturarvsforskningen.

Tyvärr dämpas denna relevans av ett antal övergripande brister. Förutom att läsbarheten hade förbättras av en mer rigorös språkgranskning, så varierar kvalitén och formen på texterna. En del är fullfjädrade empiriska studier medan andra bygger på reflektioner. Vissa har gott nyhetsvärde medan andra slår in öppna dörrar. Några texter är också återvunna ifrån tidigare publikationer utgivna på nordiska språk, alternativt sammandrag av längre artiklar på engelska. Utöver detta är bokens fysiska uppdelning i fyra kulturarvskapande processer – debatter, motsättningar, upplevelser, samt begreppsbyggande och förvaltning – inte självklar. Visserligen är det ofta så att antologitexter kan ställas på kors och tvärs, men här framstår uppdelningen som en eftertanke (den sista delen tycks inrymma de bidrag som ”blev över”). Detta splittrade

intryck hade kunnat avhjälpas av en fokuserad introduktion och tydliga slutsatser, men inledningen flyter ut i flera övergripande syften och 11 var för sig omfattande frågeställningar. Med avstamp i en typ av exceptionalism, där den nordiska välfärdsmodellen och dess demokratiskt förankrade kulturarvsförvaltning utgör idealet, ställs breda frågor om alltifrån hur kulturarv gynnar medborgare till vilka utmaningar kulturarvförvaltningen står inför i samband med globalisering, klimatförändringar och migration. I den avslutande texten upprepas dessa frågor och redaktörerna förklarar att antologin, genom sin stora spännvidd, har skapat en *grund* för att utforska relationen mellan demokrati och kulturarv i Norden. Fem områden där kulturarv kan bidra till välfärdssamhället listas: fred, reflexivitet, lokalt engagemang, ekonomi och livskvalité. I slutändan landar dock resonemanget där det började. Läsaren får aldrig svar på frågan om vi gör kulturarv annorlunda i Norden, bara att vi gör det bra. Trots en markering i förordet om att kulturarv inte är någonting positivt i sig självt framstår det som en självklar demokratisk resurs och helande kraft. Om omdömet låter bryskt beror det på att jag mot bakgrund av valet av förlag och språk, samt ambitionen att boken skall användas av både forskare, studenter och kulturarvare, hade förväntat mig något som låg närmre ett standardverk än en konferenspublikation.

Det finns emellertid mycket av värde i de individuella bidragen. Genom att rucka på tematiken vill jag lyfta tre viktiga trådar. Den första kan kallas demokratins dilemma. Precis som kulturarv så är demokrati inte någonting positivt i sig självt utan beror på hur den utövas. Flera avsnitt visar att relationen mellan demokrati och kulturarv skaver. Guttormsens, Brattlands, samt Fagerland och Hjorts texter om monument och minnespraktiker i Norge visar hur demokratiska principer om att alla ska få nyttja och bestämma över kulturarvet kan stå i vägen för det forskare och experter ser som ett demokratiskt kulturarvsbruk. ”Alla” innefattar även de som inte ser kulturarv som en nod för diskussion eller vill ha problematiserande tolkningar och olika

narrativ, något som blir särskilt tydligt i samband med Falstad fängelseläger, en kulturarvsplats där historien om Naziregimens brott mot mänskligheten blivit så central att andra vinklingar anses som hotande. Detta dilemma framkommer även i Antelid och Synnestvedts text om ett svenskt arkeologiprojekt riktat mot invandrarungdomar, där den lokala hembygdsföreningen visade misstänksamhet mot deltagarna och inte ville dela med sig av ”sitt” kulturarv. I dessa bidrag vilar en stor men mestadels outnyttjad potential för kritisk diskussion om demokratins avigsidor och hur fenomenet nationellt kulturarv – som knappast kan sägas ha uppstått på demokratiska grunder – fortfarande verkar vara enklare att använda för exkludering än samhällshelande gärningar.

Den andra tråden handlar om ett förkroppsligande av kulturarvsdiskurser. Kanske låter syftet att kartlägga kulturarvssektorns olika aktörer inte lika rafflande som att identifiera motstridiga värden och diskurser, men det är ett viktigt och svårt uppdrag i sig självt. Flera texter visar vilka skillnader i som ryms inom begrepp som ”allmänhet” och ”lokalsamhälle”. Omlands studie, som handlar om rådande attityder till arkeologiska samlingar och samlandepraktiker, lyfter den för arkeologin viktiga gruppen ”super-användare”, det vill säga välutbildade personer (främst män) som är aktiva i fornsällskap och föreningar. På samma sätt komplicerar Hvinden-Haugts bilden av lokalsamhället när han visar hur lokala grupper skickligt manövrerar officiella kulturarvsdiskurser i förhandlingarna kring rekonstruktionen av den historiska trädgården i Larvik. Vestheim tar senare ett samlat grepp om kulturpolitiken i de skandinaviska länderna och redogör för de olika funktioner som politiker, tjänstemän, kulturarvsarbetare, amatörer och aktivister har i gränzonen mellan kulturektorn och den politiska sfären. Av särskild vikt är synliggörandet av kulturarvsbyråkrater, en grupp kulturarvsskapare som sällan ges röst i forskningen. Att förstå hur de fungerar i uppgiften som statens förlängda arm är centralt om vi vill förstå den samtida relationen mellan nationalstaten och kulturarvssektorn.

En förgrening av denna tråd handlar om vad deltagande betyder. Med utgångspunkt i Bakkehusmuseet i Köpenhamn och arbetet med att införliva Danmarks kulturpolitiska mål om publikt deltagande påvisar Sørensen att olika sorters deltagande har olika demokratisk potential. Hennes poäng om att allmänheten bör befrias ifrån normativa och folkfostrande projekt är brännande eftersom den åskådliggör hur kulturarvssatsningar om demokratisering ofta kommer uppifrån, med en ideologisk agenda i bakluckan. Detta får en ytterligare politisk dimension i Brattlands text om neo-schamanism och minnesplatser efter häxprocesserna i Norge. Med förankring i postkoloniala perspektiv och samiskt kulturarv, visar hon hur auktoriserade och icke-auktoriserade diskurser faktiskt kan berika varandra. Den större faran är snarare att demokratiska initiativ gynnar neo-liberalistiska krafter istället för de grupper de riktar sig till. Även Riesto och Tietjen poängterar att det är skillnad på deltagande och deltagande. Med exempel från stadsplaneringsprocesser i Danmark visar de att de aktörer som deltar tidigt i förhandlingarna, på en lägre nivå, sällan har inflytande när själva besluten skall tas. Här vänder Brattli och Brendalmo på steken när de, med utgångspunkt i hur arkeologiska kulturlager från förmodern tid skrivs in i olika förvaltningsdiskurser kring 1800-talsstaden Levanger, visar hur allianser mellan lokala aktörer kan skapa dissonans och hur experternas omdömen sällan väger tyngst i slutändan. Mäntysalos teoretiska text om strategier för bevarande i samband med Nurmes Stationspark i Finland bör också nämnas. Här framhålls hur ett korporativt tänkande kan begränsa deltagandet i stadsplaneringsprocesser utifrån vad projektet vinner på aktörernas engagemang. En tankeväckande slutsats är att konsensus faktisk bör undvikas. Istället bör kulturarv ses som ett kreativt gränsobjekt där målet är att sköta om och respektera skillnader.

Den tredje och mest innovativa tråden skulle kunna kallas demokratins materialitet. Vilka objekt, monument eller byggnader symboliserar demokratins eget kulturarv? Krokann Bergs bidrag diskuterar uppkomsten av en typ

av välfärdschauvinism efter terrordådet i Oslo den 22 juli 2011. Han visar hur samhällsklimatet påverkat den antikvariska värderingen av de regeringsbyggnader som skadades under attacken, och hur de fort förvandlats till starka symboler för norsk demokrati. Spaarschuh och Matheson behandlar den kulturpolitiskt föreskrivna konsten som uppfördes i norska skolor från 50-talet och framåt. Även om deras fokus ligger på elevers upplevelser av konsten idag så är dessa målningar tankeväckande som materiella uttryck för demokratins samhällsfostrande strategier. Ännu tydligare blir kopplingen i Stenbro och Skredes skarpa text om drabantbyn Tveita i Norge. I efterkrigstidens storskaliga byggprojekt, där standardiserade samhällen uppfördes i städernas utkant, förkroppsligas välfärdssamhällets kollektivistiska ideal. Ändå uppnår förtorens sociala ingenjörskonst sällan kulturarvsstatus. Swensens bidrag om hur fångelser förvaltas och fungerar som kulturarv tar också upp arkitektur som en socialt strukturerande faktor. Här ligger den huvudsakliga betoningen på upplevelsen av fångenskap och utmaningar kring förvaltningen av fångelser som besöksmål, men emellan raderna gömmer sig en stor potential att lyfta fångelser som materiella manifestationer av demokratins rättvisepinciper.

Sammanfattningsvis så kan man säga att även om boken som helhet inte överträffar summan av dess delar, så gör delarna den ändå läsvärd. Den mest "demokratiska" behållningen av boken är den kakafoni av röster och viljor som kommer fram i texterna. De fick mig att fundera på vari själva demokratiseringen av kulturarv ligger: är det i urvalet, i narrativen eller i förvaltningen? Vem bestämmer vad som är ett demokratiskt kulturarvsbruk? Måste alla ta del av kulturarvet? Och hur skulle ett helt demokratiserat kulturarv se ut idag när exkluderande politiska ideologier växer sig starkare? Antropologen Mukulika Banerjee (2007) har diskuterat demokrati som den nya religionen i sekulariserade samhällen, där allmänna val numera fungerar som ritualer för att befästa identitet och medborgarskap, en markering eller protest snarare än ett verktyg

för att förbättra världen. Min förhoppning är att denna bok stimulerar vidare debatt om relationen mellan kulturarv och demokrati, men att denna debatt i framtiden lägger större vikt vid demokratins dilemma och problematiserar bägge företeelser i lika hög grad.

Referanser

Banerjee, Mukulika (2007) Sacred Elections. *Economic and Political Weekly* 42, no. 17: 1556–62.

Smith, Laurajane (2006). *Uses of Heritage*. London: Routledge.

